

27. Az USA kialakulása, alkotmánya, polgárháborúja és nagyhatalommá válása

Sleisz Dániel (2021A)

- Észak-Amerikát a 16. században az arany után kutató spanyolok dél felől kezdték az ellenőrzésük alá vonni. A 17. században sok területet a **franciák** hódították meg. A 16. század végétől a keleti partvidéken **holland** és **angol gyarmatok** (Virginia, 1584) jöttek létre. Utóbb az angolok bizonyultak a legsikeresebbnek. Az első angol telepesek zöme vallási menekült volt. Az Angliában **üldözött protestáns** csoportok magukkal vitték az **önigazgatás** kálvinista igényét, illetve a vallásszabadságra való törekvésüket. A telepes közösségek önálló, a brit koronától csak lazán függő gyarmatokat (**13**) hoztak létre, melyek a 18. század közepére választott képviselőkből álló, önálló törvényhozással rendelkeztek. A végrehajtó hatalmat is vagyoni cenzussal **választott képviselők** látták el.

- Az északi gyarmatokon **farmergazdálkodás** bontakozott ki, a kikötővárosokban (pl. New York, Boston) pedig az ipar lendült fel (**manufaktúrák**: hajógyártás, textilipar). Egyre jelentősebbé vált a tengeri kereskedelem (rum, rabszolga). Délen **rabszolgatartó ültetvényes gazdálkodás** alakult ki. Az itt megtermelt gyapotot, dohányt főként Európába, elsősorban Angliába exportálták.

- Mivel a britek nem avatkoztak a gyarmatok belső ügyeibe (engedték az önigazgatást + védelmet jelentettek a franciákkal szemben), hosszú ideig nem kerültek a gyarmatokkal összetűzésbe. A 18. század második felében, a francia fenyegetés megszűnése után a britek igyekeztek kezükbe venni a gyarmati közigazgatást és új adókat vetettek ki. Továbbá élesedett a brit és az amerikai kereskedők **konkurenciaharca** is, az angol parlament kitiltotta az amerikai kereskedőket a Brit Birodalom piacairól. A helyzet egyre feszültebbé vált, a britek felesleges vagy végrehajthatatlan rendeleteket hoztak. Az ezek elleni tiltakozás az egyébként különböző berendezkedésű gyarmatok (észak és dél) lakosságát egységbe kovácsolta, megtagadták az adók (**Thomas Jefferson: "képviselet nélkül nincs adózás"**), vámok, illetékek befizetését, valamint bojkottálták a brit áruk vásárlását. Mikor a britek monopóliumot adtak a teakereskedelemre a Kelet-indiai Társaságnak, a tüntetők Bostonban indiánnak öltözve a tengerbe hajították az egyik hajó tearakományát (**1773, bostoni teadélután**). A brit megtorlást (gyarmatok önállóságának korlátozása, bostoni blokád) követően a gyarmatok a **philadelphiai kongresszuson** (1774) egyesültek, és kimondták az **önálló törvényhozás** jogát. A kongresszus elfogadta a **Függetlenségi Nyilatkozatot** (1776. július 4.), amely a függetlenség mellett kimondta az **emberi szabadságjogokhoz** és a **jogi egyenlőséghez** való jogot (a rabszolgákra nem vonatkozott), továbbá „felbontotta a fennálló társadalmi szerződést”: a polgároknak joguk van az igazságtalan kormányzat megváltoztatására.

- A **függetlenségi háború** (1775–1783) kezdetén a brit reguláris erők és a flotta fölénye érvényesült. A **George Washington** vezette gyarmati csapatok az indiánoktól eltanult harci taktikát alkalmazták: kerülve a nyílt összecsapásokat, szétosztottan, lesből támadtak. A brit seregek lassan felmorzsolódtak, az amerikaiak a franciák segítségével kiépítették hadseregüket. Az amerikaiak győzelme után a 13 gyarmat függetlenségét az 1783-as **párizsi béke** megkötésével ismerték el a britek. A győzelem után elfogadták az **alkotmányt** (1787, világon a legrégebbi érvényben lévő), mely a felvilágosodás államelméletének szemléletét tükrözte. Érvényesült a népfelség elve. Erős központi kormányhatalom kialakítása mellett döntöttek (közös pénzügy, hadügy, külügy). A végrehajtó hatalom birtokosa az elnök (**prezidenciális rendszer**), aki vétőjoggal rendelkezik, megakadályozhatja a törvényhozást. **Elektorok** (népesség szerint arányos szavazattal) választják négy évre (F. D. Roosevelt után, 1951-től egy alkotmánymódosítás értelmében max. 2x), a törvényhozástól függetlenül (hatalmi ágak elválasztása). A felnőtt, szabad férfiak választójoggal rendelkeznek. A törvényhozás szerve a **Kongresszus**: kétkamarás intézmény, alsóháza a **Képviselőház**, felsőháza a **Szenátus**. Az igazságszolgáltatás csúcsszerve a **Legfelsőbb Bíróság**, amely a törvényeket és az elnököt is ellenőrzi. Rögzítették a polgári szabadságjogokat is. Az állam és az egyház teljesen független egymástól.

- Az Egyesült Államok vezető szerepre tört a kontinensen, távol tartva az európai nagyhatalmakat (**Monroe-elv**, 1823). Az USA azonban nem gyarmatosított közvetlenül: a természeti erőforrásokat a 19. század során meghódított nyugati területek, az emberi erőforrást pedig a folyamatos bevándorlás biztosította. A 19. század első felében megszerzett nyugati területeket **bevándorlók** milliói vették birtokukba (ezzel együtt egyre inkább kiszorították az indiánokat, számuk drasztikusan csökkent). Az épülő **vasutak** és egyéb fejlesztések után óriási fejlődésen ment keresztül a belső piac. Ezáltal a keleti part városainak ipara gyors ütemben fejlődött. A **világkereskedelemben** az USA mezőgazdasági cikkeivel kapcsolódott be (észak: gabona, dél: gyapot), Európából iparcikkek érkeztek.

- Észak és Dél eltérő ütemben fejlődött, érdekeik is különböztek. Észak a hazai termelésben volt érdekelt, e célból védővámrendszer kialakítására törekedett. A déliek viszont az Európával való szabad kereskedelmet pártolták (a gyapotot drágán adják el, az iparcikkeket kedvező áron szerzik be). Az ellentétet az új nyugati államok csatlakozása élezte ki (engedélyezik-e a rabszolgatartást?). Az északiak megalapították a **Republikánus Pártot** (1854), amely programjába felvette a védővámok bevezetését, a rabszolga-felszabadítást és a farmereknek kedvező szabad földfoglalás biztosítását. A déliek érdekeit a **Demokrata Párt** képviselte.

- Az 1860-as elnökválasztáson a republikánus **Abraham Lincoln** győzött, mire 11 déli állam kilépett az Unióból, és megalakították a Konföderált Amerikai Államokat. Az északiak a kiválást törvénytelennek nyilvánították, ezzel kirobbant a **polgárháború** (1861–1865). Mivel az amerikai hadsereg tisztikara nagyrészt déli tábormegbízottakból tevődött össze (pl. **Lee**), ezért kezdetben ők értek el sikereket. Mivel észak minden egyéb szempontból előnyösebb helyzetben volt (népesség, gazdaság, fejlettség) és a flottát is ők birtokolták (megakadályozva az európai utánpótlást), 1865-re megnyerték a háborút. A háború modern volt: nagy tömegek harcoltak gépek bevonásával (pl. vasút, hadihajó). Lincoln a polgárháború alatt kiadta a **telepítési törvényt** (a farmereknek jelképes összegért föld) és 1863-ban az (eredetileg csak a lázadók birtokain élő rabszolgákra vonatkozó) **felszabadítási nyilatkozatot**.

- Az Egyesült Államok egységes maradt, a gazdasági fejlődés az Észak által meghatározott úton folytatódott. Rövidesen **ipari nagyhatalommá** vált, a századfordulón lehagyta a brit, német és francia gazdaságot. Az USA elzárkózott az európai politikától (**izolacionizmus**), a karibi térségben szerzett gazdasági befolyást. A rabszolgaságot ugyan Lincoln rendeletével megszüntették, ám a feketék **faji megkülönböztetése** még nagyon sokáig fennállt. (A rasszista déliek megalapították a Ku-Klux-Klant.)